

'Yhteiskunnallinen' symboli-suhteessa. Kommentti Kyösti Pekoselle

JURI MYKKÄNEN

Politiikan numerossa 3—4/1991 Kyösti Pekonen hahmotteli teoreettista kehikkoa yhteiskunnan symbolisen ulottuvuuden tutkimukselle. Kirjoitus perustuu laajempaan tutkimukseen, jonka keskeisen teoreettisen sisällön Pekonen käsittääkseni pyrki tiivistämään *Politiikassa* julkaistussa artikkelissa. Koska Pekosen teoreettinen työ sivuaa läheisesti omaa tutkimustani, en malta olla kommentoimatta joitakin mielestäni ongelmallisia kohtia.

Yleisesti olen samaa mieltä Pekosen kanssa eräistä peruskysymyksistä, kuten siitä, että puhdas semanttinen kategoria täytyy erottaa symbolisesta kategoriasta, tai kuten Pekonen sanoo, »lingvistikkyys ja semanttisuus ovat symbolin edellytyksiä» (1991, 180). Symboli on siis vahvemmin arvolatautunut kuin pelkkä semanttinen merkki. Sillä on selvä yhteiskunnallinen linkki, joka uupuu, kun liikutaan puhtaalla semanttisella tasolla. 'Symbolista' tutkittaessa on tärkeintä tunnistaa tuo linkki, jolloin on mahdollista välttää juuttuminen semanttisen systeemin tasolle, jossa merkitystä voi analysoida vain erojen järjestelmänä. Yhteiskunnallinen linkki merkitsee, että mielivaltaisesta erojen järjestelmästä siirrytään kohti yhteiskunnallisia intressejä, jolloin mielivaltaisuus vaihtuu yhteiskunnallisten vaikutussuhteiden verkostoon.

Toisaalta vaikuttaa hieman oudolta, että Pekonen sanoo tavoitteekseen »aidon» symbolin määrittämisen »symbolisuhteen avulla» (1991, 175). Onhan niin, että Pekosen symbolisuhteen kaksi elementtiä, 'representoiva' (symboli) ja 'representoitu' (symbolisoitu), ovat täysin analogisia semanttisen analyysin peruselementtien, 'signifioi-

van' ja 'signifioidun', suhteen. Perinteisessä saussurelaisessa mallissa äänielementin (tai minkä tahansa fyysisen ilmaisun) 'signifioitu' on mielivaltainen ja siten määriteltävissä vain suhteessa toisiin 'signifioituihin'. Sillä ei ole Pekosen tarkoittamaa yhteiskunnallista linkkiä, vaikka Saussure itse toivoikin voivansa perustaa omaan malliinsa pohjaavan yleisen yhteiskuntatieteen. Pekosen lähtökohta on altis kritiikille juuri siksi, että hän myöhemmin korostaa symbolien yhteiskunnallista representoitumista (1991, 179), olkoonkin, että symbolisuhte on vain apuväline.

Pekosen 'representoidun' täytyy siis olla yhteiskunnallisesti merkittävä, jotta siitä voisi tulla symboli. Olemme ilmeisen samaa mieltä siitä, että merkittävyys syntyy varsinaisen symbolisuhteen ulkopuolella (mikäli olen tulkinnut Pekosta oikein). Tällöin symbolin 'sisäinen' analyysi — symboli-symbolisoitu -suhde — on jokseenkin toissijainen. Aivan kuten Pekonen itsekin toteaa, lippu ei ole symboli, ellei siihen liitetä yhteiskunnallisilta vaikutuksiltaan merkittäviä arvoja, jotka — ollakseen merkittäviä — toteutuvat käytännössä. Muutenhan symboli-symbolisoitu -suhde toteutuisi vain tutkijan päässä, jolloin tutkijan olisi mahdollista täyttää mallissa olevat 'vapaat' paikat omilla intuitioillaan ja vahvistaa ne elegantin mallin avulla.

Ongelma on juuri siinä prosessissa, jossa 'semanttinen' muuttuu 'yhteiskunnalliseksi'. Tätä prosessia ei pelkkä symbolisuhte riitä selittämään, vaan täytyy toimia kuten Pekonen toimiikin: mallia on täydennettävä ottamalla huomioon symbolien todellinen vaikutus. Yhteiskunnalliset toimi-

jat auktorisoivat ja tuottavat symboleita omiin tarkoituksiinsa ja vastaavasti omaksuvat niitä oman toimintansa määrittelijöiksi.

Tämän tutkiminen taas edellyttää toisenlaisia menetelmiä kuin mitä löyhä semioottinen kehys pystyy tarjoamaan. Jotta symboli voitaisiin tunnistaa, on turvaututtava normaalin sosiaalitutkimuksen menetelmiin, joita symbolisuhteen malli voi vain täydentää.

Toinen ongelma — jonka Pekonen varmasti tuntee — liittyy 'symbolisen' erottamiseen 'semanttisesta'. Pekosen (ja hänen käyttämiensä auktoriteettien) mukaan »symbolit kantavat mukanaan erityistä yhteiskunnallisten merkitysten maailmaa» (1991, 178). Näin ollen semanttiselta merkiltä tämä maailma pitäisi puuttua. Otan esimerkin omasta merkitysmailmastani. Kun kaksivuotias lapsi hikottelee ja kutsuu sitä yskäksi, ei ole yhteiskunnallisesti samantekevää korjaavatko lapsen vanhemmat tuon ilmaisen. Toisin sanoen vanhempien kokemus oikeasta kielenkäytöstä (siis ilmaisen ja sisällön kulttuurisesta vastaavuudesta) iskostetaan lapseen vanhempien diskurssissa, jolloin hikan merkitys ei ole enää ymmärrettävissä puhtaana semanttisten erojen järjestelmän avulla (ainakaan lapsen kannalta). En suinkaan väitä, että hikasta tässä tapauksessa kehittyisi symboli Pekosen tarkoittamassa mielessä, vaan sitä, ettei yhteiskunnallisuus ole suinkaan poissuljettu ns. semanttiselta tasolta, vaikkei kaikista kielellisistä merkeistä kehittyisikään symboleita. Ongelmalliseksi asia muuttuu, kun tarkastellaan esimerkiksi taiteen ja tihutyön välisen semanttisen eron muodostumista. Kuinka symbolista (siis yhteiskunnallista) on *graffiti*? Entä milloin lapsi piirtäessään ryhtyy sotkemaan? Ei tarvitse mennä kuuluisaa kenkäesimerkkiä pidemmälle: neutraali kenkä muuttuu likaiseksi, kun se nostetaan pöydälle. Kysymys on siitä, täyttääkö tämä kulttuurisesti likainen kenkä Pekosen tarkoittaman 'symbolisen' määrittelyn. Ehkä, ehkä ei.

Ongelmallista on samalla myös se, kuinka erottaa 'symbolisen' edellyttämä voimakas kokemusperusta (1991, 176) merkeistä, joiden olemassaolo ja yhteiskunnalliset seuraukset eivät ole sidoksissa tuohon perustaan. Näin varsinkin silloin, kun symbolisuus ymmärretään Pekosen tapaan ideologisena merkkinä, jonka läsnäolo on Althusserin tapaan yhteiskunnan olemassaolon ehto. Althusser on sikäläkin ongelmallinen lähtökohta, että hänelle ideologisuus ilmeni käytännöllisesti katsoen kaikessa toiminnassa, jossa yksilö voi kokea itsensä oman toimintansa subjektiksi (Althusser

1984, 126—132). Tällöin erityisen voimakkaat kokemukset aidon 'symbolisen' ehtona eivät voi olla althusserilaisittain ideologisia, koska Althusser ei erottanut voimakkaita kokemuksia 'tavallisista' rutiinikokemuksista. Päinvastoin: »ideologialle on itse asiassa ominaista, että se — saa itsestään selvytykset toimimaan itsestään selvytyksinään, joita emme voi olla *tunnistamatta*» (1984, 127). Näin ollen symbolin ideologisuutta ei voi rajata vain voimakkaaseen ja erityisesti yhteiskunnallista merkitystä omaavaan kokemukseen, sillä kaikki subjektiivinen, eksplikoitu tai eksplikoimaton kokemus on Althusserin mukaan ideologista. Althusserin ideologisuus on totaliteetti, jonka sananmukainen seuraaminen analyysin periaatteina johtaa kaiken analyysin turhuuteen — tai ainakin ideologia-käsitteen eterisoitumiseen. Lisäksi se on kovin vieras Pekosenkin siteeraamalle Durkheimille. Itse asiassa Althusser käänsi Durkheimin päällelleen. Siinä missä ideat Durkheimin mukaan juontuvat sosiaalisista suhteista, Althusserille ideat olivat jo valmiina kielessä, jossa sitten lacanilaisittain tunnistamme itsemme. Althusseria ei lähennä Durkheimiin edes hänen kuuluisa »viime kädessä kaikki palautuu tuotantosuhteisiin» -teesinsä (1984, 137—140), sillä universalisuudessaan »ideologialla ei ole ulkopuolta» (1984, 130). Durkheimiläinen sosiaalinen fakta on taas nimenomaan suhteellinen ja siten vaihtelee sosiaalisten suhteiden funktiona. Sillä siis on ulkopuoli, josta sitä voi lähestyä.

Tässä suhteessa on muitakin kuin Pekosen mainitsemia syitä välttää ideologia-käsitteen käyttöä (symbolisen ideologia-käsityksen ero aatejärjestelmiin ja perinteisten aatejärjestelmien merkityksen vähentyminen). Jos ideologisuus on, kuten Pekonen althusserilaisittain sanoo, »väistämätöntä» (Pekonen 1991, 177) — siis universaalia — on vaikea teoreettisesti perustella aidon 'symbolisen' erottamista ideologia-käsitteen avulla. Jos taas nojataan Stuart Hallin sosiologiseen ideologia-käsitykseen (ideologia = valta kiinnittää jokin merkitys), tullaan tilanteeseen, jossa on melkein se ja sama mitä sanaa käytämme tuon valta-aseman kuvaamiseen. Hallin käsitys on ymmärrettävä pikemminkin hänen oman kriitikon asemansa ja yhteiskuntatieteissä tapahtuneen epistemologisen kriisin risteytyksenä, jossa ideologia-käsitteeltä on mennyt vanha marxilainen pohja mutta joka silti kelpaa kriittisen yhteiskuntatieteen tunnuskuvaksi — tavallaan symboliksi.

Kaikki edellä olevat teoreettisen kehittelyn ongelmat ovat oikeastaan sivujuonia suhteessa Pe-

kosen varsinaiseen argumenttiin 'semanttisen' ja 'symbolisen' suhteesta. Ne pitäisi mielestäni kuitenkin huomioida, sillä jos teoria ei ole näiden suhteen 'vedenpitävä', tutkijan omille vaikutelmille ja intutioille jää liikaa pelivaraa varsinaisessa käytännön tutkimuksessa, mikä puolestaan ei voi kuin murentaa yhteiskunnan symbolista ulottuvuutta tarkastelevien otteiden uskottavuutta menetelmämarkkinoilla.

LÄHTEET

- Althusser, Louis (1984 [1976]): *Ideologiset valtiokoneistot*.
Suom. Leevi Lehto ja Hannu Sivenius. Kansankulttuuri ja
Osuuskunta Vastapaino, Jyväskylä.
- Pekonen, Kyösti (1991): »Symbolinen» politiikassa. *Politiikka* 33:3—4, s. 175—182.